

citát čísla

Lidi, vy nevíte, že celá řada tvůrců, včetně těch, co dělali na seriálech před týdnem nominovaných na Emmy, o domy už dávno přišla?

Andy Greenwald
citován v textu
o stávce amerických scenáristů
K čemu jsou odbory na světě

Salon

PŘÍLOHA PŘÁVA

ČTVRTEK 12. ŘÍJNA 2023

1347

Jan Géryk o své knize *Společnost úzkosti* Scházejí nám pozitivní příběhy

Zuzana Kultánová

„Ve společnosti, která o sobě není schopná vyprávět, je obtížné nacházet smysl,“ píše se na zadní straně přebalu knihy Jana Géryka *Společnost úzkosti* (Host 2023). Zatímco žijeme ve zběsilé přítomnosti, obklopeni virtuálním smogem, jsme stále úzkostnější nejen my sami, ale i celá společnost. Kvůli střídání přátel, zaměstnání a stěhování ztrácíme vazby a sdílenou minulost. Nedokážeme svůj život zasadit do smysluplného narativu. Existuje z toho cesta ven?

V knize píšete, že celá společnost vykazuje úzkostně-depresivní projevy. Jaké to jsou?

Vezmeme-li si tělesné projevy úzkostného jednotlivce, kterému jede mozek na plné obrátky, zatímco tělo naopak vykazuje křečovitou staženost, a aplikujeme je metaforicky na celou společnost, odpovídá to konceptu „zběsilé strnulosti“ německého sociologa Hartmuta Rosy.

Tato zběsilost souvisí s bezprecedentním přívalem informací a zrychlováním společnosti. Obojí způsobuje, že se přestáváme mít o co opřít. A nejde jen o minulost a tradice, ale třeba i o racionální expertní rozhodování, které je v tak komplexním světě, v němž je vše spleť provázáno, stále těžší praktikovat. Druhou stranou mince této zběsilosti je pak ustrnutí na místě – nevíme, kudy se vydat, nejsme schopní představit si alternativu.

Kde se tato naše úzkost vzala?

Obecně lze říct, že úzkost je manifestací odcizení. Podhoubí úzkosti se vytváří, pokud je nám i naše blízké okolí cizí. Vezměme si například, jak se zkracuje délka našich životních epizod. Když střídáme zaměstnání po půl roce, nestihneme si ke spolupracovníkům vytvořit pevný vztah. Přitom lidé, s nimiž máme dlouhodobé vztahy, jsou důležitými narativními jednotkami v našem životě. Spojuje nás s nimi společná minulost, o které si můžeme vyprávět. A schopnost odvyprávět svůj příběh je důležitou součástí životního smyslu.

Ve větších městech k pocitu cizosti našeho okolí může přispívat třeba jejich přizpůsobení automobilové dopravě, kde magistraly vytlačují žitý prostor. Nebo i časté stěhování, kdy se při vědomí dalšího brzkého přesunu jinam nesnažíme poznat ani své nejbližší sousedy. Další odcizující infrastruktura je ta digitální, která s sebou nese desenzualizaci, tedy omezení naší smyslovosti na zrak, ještě k tomu tunelovitě zaměřený na obrazovku, případně sluch.

Někdy mám dojem, že se z původně psychiatrického pojmu úzkost stalo jen módní slovo, které na sociálních sítích slouží k získání klientů do psy-

Jan Géryk působí na Ústavu státu a práva AV ČR a jako právník v neziskovém sektoru.

Foto PŘÁVO – Petr Hloušek

chologických center, zákazníků do rozvojových kurzů, nebo se úzkost octne v roli clickbaitu... A co častá sebediagnostika, není spíš sebedestruktivní?

Používání pojmů *úzkost* či *deprese* pro každodenní blbě náлады a jejich normalizace či až romantizace nejsou vhodné. Známe popkulturní postavy, které samy sebe představují jako depresivní, ale ve skutečnosti jsou spíše jen pesimistické či cynické. Opravdu klinicky depresivní člověk nemá energii ani na cynismus a jeho stav rozhodně není nijak cool. Otázka sebediagnostiky je ale zajímavá. Člověk může v diagnóze najít úlevu, když si ten zmatek, co má v hlavě, dovede zjednodušit do jednoho pojmu. Úzkostí se tak může zastavit, něco si o ní nastudovat a od diagnózy se odpíchnout.

Práce s diagnózou může mít ale i negativní stránku, když si na ní postavíme svou identitu, když se s nálepkou úzkostného člověka až příliš identifikujeme a odvozuje od ní své další jednání.

Dokáže si ale člověk uvědomit, že jeho úzkost souvisí třeba s politikou, a aktivizovat se směrem k péči o veřejný prostor či přímo ke vstupu například do komunální politiky?

Účlovka, který si prochází úzkostnou epizodou, je toto druhohradě, tomu opravdu pomůže spíš farmakoterapie či individuální psychoterapie. Když ovšem úzkost pomine a člověk se, řečeno s Janem Patočkou, „navrátí do světa“, tak už svět nebude nahlízet v jeho neproblematizované každodennosti. Dovede si kri-

zové období zpětně analyzovat a třeba i nahlédnout ono podhoubí úzkosti, jež může ležet až v celospolečenské struktuře, která ostatně ovlivňuje i malé společenské jednotky jako rodiny a pracoviště, případně dopadá přímo na nitro úzkostných jedinců.

Nevíme, kudy se vydat, nejsme schopní představit si alternativu

A co Bůh? Nepodílí se na úzkosti moderního člověka to, že Bůh „zemřel“?

Před úvahami o oslabení role víry a náboženství bych zmínil ještě jeden obecnější, byť související proces, který přichází se začátkem modernity. Středověký člověk byl podle Rosy „porézním subjektem“. To znamená, že jeho okolí – ať už božské, či přírodní – jím prostupovalo a procesy, které se děly kolem nebo i uvnitř něj, bral do velké míry jako danosti. Až moderní subjekt se od svého okolí oddělil coby uzavřený a autonomní, s čímž přichází rozvoj pochybností, zkoumání, včetně zaobírání se vlastním nitrem.

Víra v Boha, řekl bych, dodává jednotlivci úlevu ve vědomí, že to není on, člověk, kdo musí mít vše pod kontrolou. Ale i pokud se nebudeme zabývat teologickými argumenty o vyšším smyslu, tak Bůh je pro věřícího prostě dalším opěrným bodem, takže pokud se člověku třeba

v krátkém sledu rozpadne rodina a zkrachuje byznys, má ještě Boha. Ostatně například Masaryk viděl jako jednu z hlavních příčin rostoucího počtu sebevražd „nenábožnost doby“. Obecně je vždy dobré, když má člověk víc opěrných bodů.

Proč se tedy tohoto opěrného bodu člověk vzdal?

Nevím, jestli přímo vzdal, ale řadu lidí myslím odrazuje současné fungování církevních struktur, respektive jednání některých jejich představitelů. Podstatná je totiž nejen existence opěrného bodu, ale i to, že nám naše opora dovoluje mluvit vlastním hlasem, že není oporou utlačivou. Dogmatické církevní prostředí v tomto často selhává.

Přítom dobře fungující církevní struktura, například konkrétní farnost, má potenciál být na průniku tří „os rezonance“, jak je definuje Rosa: *vertikální*, vztahené k transcendentnu, *horizontální*, tvořené přátelstvím s jinými farníky, a *diagonální*, vztahené ke konkrétnímu materiálnímu soustředění, o něž se společně staráme.

Jedním ze zdrojů úzkosti dnešního člověka je podle vás absence narativity, to, že nedokážeme svůj život zasadit do smysluplného vyprávění...

Coby klíčový definiční prvek narativity jsem v knize chápal osnovu: propojení minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Dnes se ovšem doba zrychluje a minulost se jako vodítko pro současnost stává stále méně použitelnou. Ale ani budoucnost se nezobrazuje pokrokově a v příznivých barvách,

takže ji coby vodítko ztrácíme rovněž. Zbývá nám jen přítomnost, kdy pouze krátkodobě reagujeme na aktuální podněty. A neustálá reaktivita není narativita.

Narativita se ale přece jen někde stále objevuje – v reklamách. Ty s oblibou líčí tradici, kde je ta minulost i budoucnost přítomná. Není problém spíše v tom, že si o sobě vyprávíme na nesprávných platformách a v nesprávných formátech?

Marketéři jsou samozřejmě dobří psychologové a sociologové, vědí, jaké jsou lidské potřeby. Takže vám i polévku v sáčku nabídnou takzvaně s příběhem, řeknou o ní, že je poctivá, v reklamě je servírovaná v usměvavém rodinném kruhu s oknem otevřeným do venkovské krajiny. Otázkou je, proč se nesnažíme, respektive nejsme schopní narativizovat i jiné oblasti našeho života, než je zrovna reklama.

V knize zmiňujete termín „politický nádeník“. Jak se takový nádeník chová?

Politici jsou dnes spíše krizoví manažeři. Byli jsme zvyklí, že politika byla tahounem společenských změn, zákonodárce mohl lépe než dnes dopředu normovat, jak by společnost mohla fungovat. Politika se svými ideologickými narativy fungovala jako synchronizátor ostatních subsystémů. V současné době si ovšem zejména ekonomický, technologický a mediální subsystém osvojily takové tempo, že politika za nimi zaostává a politikům nezbyvá nic jiného než na změny v rychlejších subsystémech pouze ze

dne na den jako nádeníci reagovat.

Jednou z důležitých příčin tohoto vývoje je skutečnost, že ekonomický nebo mediální subsystém si snáze osvojily okamžitost umožněnou technologickým vývojem, zejména nástupem internetu, kdežto demokratická politika založená na rozpravě takto zrychlit nemůže.

Narativita se tedy vytratila i z politiky. Jaké příběhy psali dříve politici a dnes nám scházejí?

Scházejí pozitivní celospolečenské příběhy. Poslední takový byl ten o návratu do Evropy, symbolicky završený vstupem do EU. Vyšli jsme z určité minulosti, prošli si zásadní transformací a stali se členy společenství vyspělých zemí. Dnes slyšíme spíše narativy ztráty, typicky ten populistický o ztrátě suverenity: o ničem již nerozhodujeme, to za nás činí bruselští úředníci nebo vedení nadnárodních korporací.

Další narativ ztráty je ten klimatický, o brzké ztrátě obyvatelnosti planety. Co kdyby jej ale šlo obrátit, co kdybychom místo paralyzující představy apokalypsy pracovali s pozitivní představou transformace směrem k nějaké ekotopii?

Na druhou stranu i ty ztráty mohou fungovat jako stimulační prvek. Když začal covid nebo válka na Ukrajině, měla jsem dojem, že to svým způsobem lidi „baví“, najednou tady bylo nějaké vzrušení, které vedlo k aktivizaci...

Ano, to, co jsme zažívali v prvních týdnech války – samozřejmě my zde v zázemí, přímá frontová zkušenost je zcela odlišná – nebo v prvních týdnech covidu, bychom mohli označit jako aktivní smutek, jakýsi manický stav intenzivní vitality. A souhlasíme-li s Erichem Frommem, tak smutek není opakem štěstí, tím je deprese. Aktivní, vitální smutek není depresivní; proto jej můžeme nakonec pocítovat pozitivně, stimuluje nás. V epizodách aktivního smutku, jakkoli zpravidla krátkodobých, jako by prosvitla cesta z úzkostné společnosti, ukázaly se možnosti společenské soudržnosti a komunitního fungování.

Existuje tedy nějaká cesta ven z úzkosti?

To je samozřejmě těžká otázka, ale jako jednu z cest jsem označil společnou starost o veřejný prostor. A to nejen proto, že při tom můžeme vejít do rezonantního vztahu s druhými lidmi i s matérií prostředí kolem nás, ale také proto, že se jedná o obrat od *já* ke světu. Což by mohlo vést k oslabení mnohdy přílišných snah o reflexi vlastního nitra, sebediagnostiku či sebediagnostiku.

A jako druhý bod bych vypíchnul zmíněné vytváření množství opěrných bodů, avšak takových, které nám dovolují mluvit vlastním hlasem.